

УДК 911.3

ОРЛОВА М.Л.

**ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНИХ ФОРМ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ПРИЧОРНОМОР'І
(НА МАТЕРІАЛАХ КУЧУРГАНСЬКОЇ ГРУПИ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ)**

Вступ. Перехід до ринкової економіки, наслідком якого стало проведення земельної реформи, змушує до пошуку рентабельних форм ведення сільського господарства. Особливо гостро ця задача стоїть перед невеликими сільськогосподарськими підприємствами. У даному дослідженні мова йтиме про територію басейну річки Кучурган, точніше про населені пункти, які на початку ХІХ ст. були засновані німецькими переселенцями. Вони першими привнесли на ці землі знаряддя і навички праці та форми ведення сільського господарства. Досвід першопоселенців, які за століття перетворили мало освоєну територію на економічно процвітаючий регіон з розвинутими елементами ринку, може бути корисним і зараз. Тому вивчення особливостей сільськогосподарського розвитку населених пунктів, заснованих поблизу річки Кучурган німецькими переселенцями, наразі представляється актуальним.

Метою даної статті є аналіз особливостей створення та оцінка характеру господарювання німецьких колоністів у басейні річки Кучурган в часи первинного освоєння цієї території та виявлення перспективних форм і навичок ведення сільського господарства на даній території у наш час.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження, представлене в статті, ґрунтується на методах ретроспективно-географічного аналізу, який передбачає дослідження літературних джерел наукового характеру, більша частина яких не вивчалася дослідниками-географами з точки зору економічних та етнічних особливостей господарювання німецького населення та його вкладу у освоєння і розвиток даного регіону.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система розселення на півдні України формувалась починаючи з кінця ХVІІІ століття як результат Яського (1792 р.) та Бухарестського мирних договорів (1812 р.) між Російською та Османською імперіями, згідно яких кордони Росії пересунулись на Прут і Дунай [5, с. 6]. Заселення цієї території відбувалось поступово, по мірі припинення військових дій між Росією і Туреччиною, а також зменшення загрози татарських і турецьких набігів. Першими на цих землях з'явилися самовільні переселенці – казенні та кріпосні селяни, які тікали від своїх поміщиків, солдати у відставці, старообрядці, сектанти [3, с. 3]. Проте внутрішня колонізація стримувалась кріпосним правом, яке існувало тоді в Російській імперії, тому уряд ухвалив рішення задіяти і фактор зовнішньої колонізації, яка сприяла появі на території сучасної України сербів, греків, євреїв, болгар, німців, шведів, французів та представників інших народів [11, с. 9].

Основну законодавчу базу іноземної, у тому числі і німецької, колонізації теренів сучасного півдня України становили три документи. Маніфест від 4 грудня 1762 р., яким Катерина ІІ запрошувала всіх бажаючих окрім євреїв, вільно селитись у нових степових володіннях імперії [8, с. 126-127. – (№ 11.720)]. Наступного року, 22 липня 1763 р., вийшов ще один маніфест, в якому мова йшла

про створення та повноваження Канцелярії опікунства іноземних поселенців, спеціального органу для організації переселення іноземців з метою постійного проживання на територіях Російської імперії [8, с. 316-318. – (№ 11.881)]. У 1764 р. був виданий план щодо „заселення Новоросійського краю”, а пізніше, 20 лютого 1804 р. за часів правління Олександра I, як доповнення до плану створили загальні правила поселення у Новоросійських губерніях російських селян, де по відношенню до закордонних вихідців висувались певні вимоги. Метою останнього маніфесту стало обмеження притоку небажаних у імперії осіб (бідних, з кримінальним минулим, непрацьовитих тощо), та надання переваг тим переселенцям, які мали певний рівень статків і були спеціалістами у тих сферах господарства, які урядовці Російської імперії мали намір розвивати на нових землях [7, с. 19-20].

Спочатку німецькі колонії підпорядковувались Конторі опікунства новоросійських іноземних поселенців, пізніше Одеській конторі іноземних поселенців при Опікунському комітеті іноземних поселенців Південного краю Росії, з 1833 по 1871 справами колоністів займався безпосередньо Опікунський комітет. Колоністський округ як адміністративно-територіальна одиниця не входив до системи адміністративно-територіального поділу Росії, колонії знаходились у складі повітів, а ті в свою чергу у складі губерній. Волості на території колоній були створені лише у 1871 році, в якому колоністи отримали статус поселенців-власників [4, с. 330-331].

В даній роботі розглядаються причини, умови і наслідки саме німецької колонізації. Вона цікава тим, що мала велике значення для господарського освоєння території сучасної Одеської області. Проте, на відміну від, наприклад, болгарського німецьке населення зараз не проживає у заснованих ним населених пунктах. На території сучасної Одещини було створено велику кількість німецьких поселень, у даному дослідженні звернуто увагу на Кучурганську групу колоній. Дані населені пункти знаходяться в межах Роздільнянського та Біляївського адміністративних районів області.

До Кучурганської групи колоній входили наступні населені пункти: Страсбург, Баден, Зельц, Кандель – засновані у 1808 р.; Мангейм (Барабой) та Ельзас (Щербанка) – 1809 року заснування [1, с. 27]. Жителі цих колоній за конфесією були католиками. Серед назв цієї групи колоній переважають перенесені з попереднього місця проживання. Такими є Страсбург, Баден, Ельзас, Мангейм. Сучасні назви та географічне положення населених пунктів у межах Одеської області наведені в табл. 1 та на рис. 1.

Страсбург населяли вихідці з Рейнланд-Пфальцу, Ельзасу, Угорщини та Вюртембергу. У колонії Баден переважали переселенці з однойменного герцогства на території Німеччини, також були колоністи з Рейнланд-Пфальцу та Ельзасу. Основна маса мешканців Зельца і Канделя походили з Рейнланд-Пфальцу та Ельзасу, проте в Зельці невелику частку людей становили вихідці з Макленбургу-Передньої Померанії, а у Канделі – вихідці з Бадену. Приблизно половина жителів Ельзасу та Мангейму прибули в дану місцевість з Рейнланд-Пфальцу та Ельзасу, інша половина – з Бадену, а незначна частка – з Макленбургу [9, с. 192].

Наявність доріг була і залишається важливим фактором соціально-економічного розвитку території. Через населені пункти Кучурганської групи проходили Одесько-Тираспольський військовий тракт зі станціями Мангейм і

Таблиця 1.

Назва часів заснування, сучасна назва та місцезнаходження населених пунктів
Кучурганської групи колоній

Назва		Сучасний адміністративний район	Відстань від Одеси, км
часів заснування	сучасна		
СТРАСБУРГ	Кучурган	Роздільнянський	61
БАДЕН			
ЗЕЛЬЦ	Лиманське	Роздільнянський	70
КАНДЕЛЬ			
ЕЛЬЗАС	Щербанка	Роздільнянський	49
МАНГЕЙМ	Кам'янка	Біляївський	35

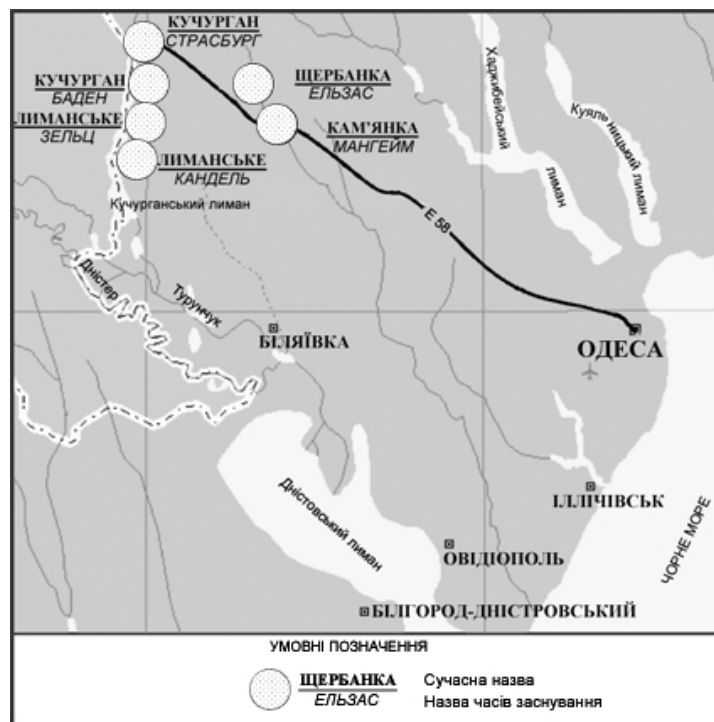

Рис. 1. Схема поселення Кучурганської групи німецьких колоній [12, с. 192].

Страсбург, а також транзитна чи торгівельна Овідіопольсько-Тираспольська дорога, що йшла понад Дністром, Турнуком і Кучурганським лиманом від Овідіополя через Калаглію, Францфельд (зараз с. Надлиманське Овідіопольського району), Маяки, Біляївку, Яськи, Троїцьке, Градениці та Кучурганські колонії до Страсбурга, неподалік якого знаходилась Кучурганська станція Тираспольської залізниці [6, с. 21-23]. Кучурганські колонії у порівнянні з іншими населеними пунктами тодішнього Одеського повіту належали до великих: так, до сімки поселень, що мали більше 250 дворів належали колонії Зельц і Кандель; до десятки населених пунктів з кількістю дворів від 200 до 250 входили Страсбург і Ельзас; серед 25 поселень з кількістю дворів, що коливалась від 100 до 200 були Баден та Мангейм [6, с. 29-30].

Динамічний розвиток капіталістичних відносин господарств німецьких переселенців значною мірою обумовлювався особливостями земельного

володіння на територіях німецьких колоній: земельний наділ не ділився порівну за кількістю спадкоємців, а переходив лише одному (як правило старшому сину), решта повинна була шукати собі інше заняття і зазвичай навчалась певному ремеслу чи ставала торгівцями, іноді обробляла землю спільно з новим власником. Такий устрій життя німецьких поселенців обумовлював розвиток ремесел та торгівлі. Особлива традиція успадкування стимулювала також розвиток освіти, німці намагались дати хоча б початкову освіту як хлопчикам так і дівчаткам. Рівень грамотності у середовищі колоністів був дуже високим.

З даних табл. 2 видно, що близько 70 % господарів (джерело повідомляє

Таблиця 2.

Землеволодіння німецьких поселенців Кучурганського округу [1, с. 27]

Назва колонії	Кількість „зручної” землі, десятин	Кількість осіб чоловічої статі згідно 10 ревізії (1857 р.)				Припадає наділу на особу, десятин
		Наділених землею		Безземельних		
		осіб	сімей	осіб	сімей	
ЗЕЛЬЦ	5935,9	535	98	213	35	7,9
СТРАСБУРГ	3561,5	419	59	121	24	6,6
КАНДЕЛЬ	5965,9	614	99	198	30	7,4
БАДЕН	3561,5	352	59	170	32	6,8
МАНГЕЙМ	3561,5	437	59	132	25	6,2
ЕЛЬЗАС	3561,5	446	59	144	21	6,0
ДІЛЯНКА ОКРУЖНОЇ ЗЕМЛІ	500 під окружною вівчарнею Лібентальського та Кучурганського округів					
ВСЬОГО У КУЧУРГАНСЬКОМУ ОКРУЗІ	26674	2803	433	978	167	6,9

лише про кількість осіб чоловічої статі так званих „ревізьких душ”) Кучурганського округу були забезпеченими землею. В останньому стовбці наводяться дані про розмір наділу, що припадає на одну особу. Тут мова йде про все населення (і наділених землею, і безземельних). Якщо поррахувати кількість „зручної” землі, що приходить на одного землевласника, отримаємо наступні результати: на одного наділеного землею господаря у поселенні Зельц припадало 11,1 десятини землі; у Страсбурзі – 8,5; у Канделі – 9,7; землевласник Бадена в середньому мав 10,1 десятини землі; Мангейма – 8,1, а Ельзаса – 8,0 десятин.

Основним заняттям жителів німецьких колоній Кучурганського округу було землеробство, яким у 1882 р. займалось близько 70 % населення (табл. 3). Найбільша частка зайнятих у даній сфері сільського господарства, була у поселенні Мангейм (90,3 %), а найменша – у колонії Зельц (50,0 %). Досить високою була частка ремісників: 23,2 % у окрузі, найвищий відсоток зайнятих ремеслами зафіксований у Зельці (37,8 %), а найменший – у Мангеймі (7,3 %). Частка торгівців коливалась від 1,1 % у поселенні Мангейм до 7,5 % у Зельці.

Можна припустити, що у стані торговців переважали євреї за походженням, оскільки на цей час населення німецьких колоній не було зовсім однорідним за етнічним походженням (див. табл. 4.). Цифри свідчать про прямо пропорційну залежність частки єврейського населення і частки зайнятих у галузі торгівлі.

Зупинимось на методах і прийомах, які застосовувались у землеробстві – провідній галузі господарства німецьких колоністів. У середовищі переселенців

Таблиця 3.

Структура зайнятості населення німецьких колоній Кучурганського округу у 1882 р.
[2, с. 6-7. Розрахунки автора]

Назва поселення	Кількість дворів	Загальна кількість осіб	Кількість осіб у робочому віці	Частка осіб, що займались, %			
				Земле-робством	Торгівлею	Ремеслами	Іншими заняттями
КАНДЕЛЬ	269	2154	1031	68,9	3,4	27,2	0,5
ЗЕЛЬЦ	289	2239	1354	50,0	7,5	37,8	4,7
БАДЕН	286	1442	654	71,4	5,8	21,8	1,0
СТРАСБУРГ	252	1584	759	73,7	5,5	18,8	2,0
МАНГЕИМ	175	959	489	90,3	1,1	7,3	1,3
ЕЛЬЗАС	234	1342	681	85,3	2,9	10,4	1,4
РАЗОМ	1405	9720	3968	70,0	4,8	23,2	2,0

Таблиця 4.

Конфесійний та етнічний склад населення німецьких колоній Кучурганського округу у 1882 р. [2, с. 6-7. Розрахунки автора]

Назва поселення	Загальна кількість осіб	Частка осіб за конфесією, %				Етнічний склад
		Православних	Католиків	Протестантів	Іудеїв	
КАНДЕЛЬ	2154	0,5	96,8	–	2,7	німці, євреї, українці
ЗЕЛЬЦ	2239	1,3	91,5	0,3	6,9	німці, євреї, українці
БАДЕН	1442	0,1	93,8	0,5	5,6	німці, євреї, українці
СТРАСБУРГ	1584	1,3	92,3	0,1	6,3	німці, євреї, українці
МАНГЕИМ	959	–	99,8	0,2	–	німці
ЕЛЬЗАС	1342	–	99,5	–	0,5	німці, євреї
РАЗОМ	9720	0,6	95,1	0,2	4,1	

спостерігалась найбільш стійка система переложного господарства: завжди визначався певний вигін; поля були розділені на зміни, одна з яких громадою призначалась під толоку чи випас на визначений термін (років на 12-15 і більше), інша – чи під картопляне поле, чи під кукурудзяне, чи під озимі або ярові зернові. Кількість ділянок у Кучурганському окрузі становила не більше 6-7 полів у кожному населеному пункті. Ці ділянки розподілялись на лінійки, а лінійки у свою чергу – на смуги [6, с. 88].

Колоністам Одеського повіту рекомендувалось запровадити трипільне господарство з шести- або семипільною сівозміною. На практиці жителі Кучурганської та інших груп німецьких колоній застосовували широку систему перелогів, років на 45-25, які перетворювались майже на цілину. Ці перелоги перший раз орались переважно весною під чорний пар для посіву озимини і використовувались 20 і більше років, причому посіви зернових з метою відпочинку і часткового відновлення землі змінювались посівами картоплі, баштану і кукурудзи. Введення у сівозміну таких просапних культур як картопля і кукурудза, які садили протягом 2-3 років, сприяло знищенню бур'янів, які починали з'являтися після 5-6-річної оранки землі. Після такої „профілактики” поля знову засівались

найбільш поширеними у німців гіркою (сорт ярої пшениці) та ячменем. Найбільш короткий і сформованим періодом відрізнялась колонія Зельц: першого року садили льон або арнаутку (сорт ярої пшениці), другого – гірку, третього – озиму пшеницю, четвертого – ячмінь або овес, п'ятого – ячмінь або овес, шостого – кукурудзу [6, с. 89, 97-98]. На 10 десятин у колоніях Кучурганського округу засівалось 0,5 десятин озимого жита, 0,5 – озимої пшениці, 3 – гірки та арнаутки, 4 десятини ячменю, 1 – вівса, 0,4 – картоплі, 0,2 десятини льону. Особливо багато гірки сіяли у Канделі та Зельці – 4-5 десятин з 10 [6, с. 180].

В середньому врожайність основних сільськогосподарських культур у окрузі була такою: озиме жито – 36 пудів з десятини (5,4 ц з га), озима пшениця – 32 пуда з десятини (4,8 ц з га), гірка – 29 пудів з десятини (4,4 ц з га), ячмень – 45 пудів з десятини (6,8 ц з га), овес – 46 пудів з десятини (6,9 ц з га), кукурудза – 70 пудів з десятини (10,5 ц з га). Найбільших коливань зазнавала врожайність ячменю (від 3 до 120 пудів з десятини) та вівса (від 9 до 130) [6, с. 186].

Дослідження особливостей землеробства німецьких колоністів Кучурганського округу буде не повним без опису основних сільськогосподарських знарядь. Особливе місце серед знарядь для обробітку землі належало плугу. Найбільшого розповсюдження на початку 80-х років XIX ст. набув удосконалений малоросійський плуг Бехтольда, який на відміну від свого попередника був повністю залізним. Заможні господарі використовували також Рансомовські та англо-болгарські плуги. Всі перераховані вище плуги застосовувались для обробітку щільного ґрунту, для оранки „м'якої” землі використовували трьохлемішні плуги і трьохзубцеві рала [6, с. 103-105].

Особливістю ґрунтів досліджуваної місцевості було те, що вже після двохрічного використання земля ставала дуже пухкою. У цьому випадку без застосування борони було не обійтись. Це знаряддя не відрізнялось багатством різновидів, головною вимогою до нього була міцність. Коні, які у німців були найкращими серед інших категорій жителів повіту, впрягались у кут борони, так щоб борона йшла кутом вперед. Таким чином зменшувалось навантаження на коня, а борона обробляла більше простору поля.

З метою затримки вологи на засіяному весною полі використовували катки, якими ущільнювали верхній шар ґрунту. В залежності від ваги у них впрягали одного чи пару коней [6, с. 105-107].

Серед знарядь, що застосовувались для збору зерна і сіна під час першого і другого косіння були наступні. Якщо зернові були густими і рослими, то до ножів приєднували так звані грабки (дерев'яні вилки з трьох зубців), які сприяли формуванню рівних покосів. Рідкий і низький хліб, а також сіно косили „голою” косою. За косарем йшла в'язальниця, яка збирала покоси і в'язала їх у снопи. У 80-ті рр. XIX ст. багато німців почали використовувати сінокосарки і жатки. Крім того, існували жатко-косарки зі змінними ножами для сіна і зернових. Під час збору зернових і сіна найчастіше застосовували дерев'яні граблі, з удосконалених знарядь користувались кінними граблями зі сталевими зубцями. Серед останніх найкращими за їх міцність і легкість вважались Говардовські граблі, зроблені з кованиго заліза, зі сталевими зубцями, на високих колесах [6, с. 107-108].

Найбільш розповсюдженим способом молотіння зерна в німецьких господарствах був „гарман”, тобто молотіння за допомогою коней. До переваг цього способу належало те, що в соломі залишалось менше зерна у порівнянні з машинним молотінням, а також досягалась вища якість соломи для харчування

худоби. Недоліками вважались невисока ефективність та незручності у разі дощу: для того, щоб зібрати розкладений у гармані хліб потрібен був певний час, у разі ж намокання якості зерна погіршувалась. Тому вважали за краще не вкладати у гарман велику кількість хліба відразу, якщо у господарстві була достатня кількість коней, викладали гарман двічі протягом дня. Альтернативою гарману, були парові молотарки, більшість яких була придбана у 70-80-ті рр. XIX ст. Ефективність молотіння за допомогою парових машин була вищою. Деякі колоністи купували молотарки з метою молотіння зерна інших господарів, які таких знарядь не мали. Частина поселенців використовувала для молотіння зерна кам'яні катки, у які впрягали пару коней [6, с. 108-110].

Велике значення у господарствах німецьких колоністів мали транспортні засоби. Завдяки німцям значного поширення набули фургони двох видів – „драбиняк” та „молочник”, які представляли собою ящик, окований залізом на залізних осях, що обумовлювало їх надзвичайну міцність. Фургони слугували для транспортування хліба і сіна з полів додому чи у гармани, а також для перевезення зерна у мішках на ринок. Вони витримували навантаження до 70 пудів (1146,6 кг). Для транспортування зерна у мішках використовували і спеціальні засоби – платформи, які замість ящика мали ввігнуту дощату поверхню. Рухомі ясла являли собою дерев'яний ящик, довжиною приблизно 3 сажні (6,4 м), глибиною 1,5 аршина (1,1 м), його ширина у верхній частині становила близько 1,5 аршина (1,1 м), а донизу зменшувалась (сажень, російська міра довжини; 1 сажень = 3 аршинам = 2,1336 м). Ящик був окований залізом, осі – залізні, а колеса – чавунні. Запряжені парою волів ясла застосовували для перевезення сільськогосподарських знарядь (плугів, борін) з одного місця польових робіт на інше. Крім того в них клали корм (сіно, солому, полову, ячмінь, овес) для робочої худоби, яку підчас харчування прив'язували навколо транспортного засобу [6, с. 110-111].

Досить великі розміри земельних наділів та поширення елементів капіталістичного виробництва змушували господарів Кучурганської групи колоній застосовувати найману робочу силу. Німці пропонували найвищу плату найманим працівникам, в 1,5 рази вищу ніж у середньому по Одеському повіту. Проте від своїх робітників вони вимагали і значно більшої віддачі. Особливо це відчувалось підчас збору зернових і сіна. Зазвичай косар, пройшовши з кінця у кінець вздовж ниви, вертався назад і починав косіння з одного й того самого краю поля. У німців такі „ходіння” вздовж поля були не прийнятні. Косар у них рухався кругом поля. Крім того на косовицю виходив і сам господар, який чергувався з ким-небудь із членів своєї родини, в такій ситуації найманий працівник не міг відставати від роботодавця. У сезон молотіння зерна потрібно було ще вночі виїжджати у поле за хлібом для укладання гарману. Якщо ж він був привезений додому ще з вечора, укладання гарману починалось задовго до світанку. Пропрацювати у німців все літо міг не кожен працівник. До них наймались лише найбільш сильні і витривалі [6, с. 136-137].

Городництво у Кучурганських колоніях не набуло значного розвитку. Для особистих потреб вирощували картоплю, капусту та зелень. Сади і виноградники у 80-ті рр. XIX ст. були лише в Бадені, Зельці, Канделі та невеличкий сад і виноградник у пастора поселення Страсбург. [6, с. 254].

Історія виноградарства на Одещині бере свій початок від 1810-1815 рр. і пов'язана саме з німецькою та меншою мірою грецькою колонізацією. Спочатку виноград вирощували лише бесарабських сортів, посадковий матеріал колоністи

отримували з Бесарабії, де на той час виноградарство вже існувало. Це були такі сорти як растрена чи серексія, чорнобіт або чорна кабасма, біла кабасма, цицакаїра [12, с. 1-2]. У 80-ті рр. XIX ст. жителі Кучурганських колоній крім бесарабських сортів розводили виноград сорту чаус, у страсбурського пастора, крім вищеназваних, був виноград сорту малага.

Виноградарство належало до трудомістких видів діяльності. З часу відкриття нового сезону (зазвичай виноградник відкривали незадовго до Великодня, якщо він був пізнім або на Фоминому тижні, якщо Великдень був раннім) потрібно було окопати кущі та очистити їх від непридатних. Ідеальним було триразове підв'язування лози. Протягом сезону виноград потребував і триразового просапування: перший раз – відразу після відкриття, другий – у травні, третій – наприкінці червня. Бесарабські сорти визрівали рано і до 10 серпня поступали у продаж. Чаус починали збирати з 10 серпня, а малагу – з 26 серпня.

Зупинимось на способі виготовлення вина, прийнятого у німців. Перший раз виноград давили вальками і зливали у посуд з краном у нижній частині. В таких резервуарах виноградний сік залишали для того, щоб вичавки сплили на гору: біле вино – на три дні, а червоне – на вісім, щоб воно мало інтенсивніший колір. Потім майбутнє вино за допомогою кранів зливали у діжки, які не закривали, оскільки спочатку вино зазнавало інтенсивного бродіння. Вичавки від першої давки клали під прес, отриману рідину доливали у діжки. Прес був у вигляді дерев'яної чаші з маленькими отворами, по якій рухався дерев'яний поршень. Використовували і більш примітивні пристосування для віджимання вина: у великий чан з маленькими отворами клали вичавки, поверх яких викладався дерев'яний круг, а вже на нього – каміння, вагові гири та інші важкі предмети. Преси встановлювали над діжкою, у яку і стікало через отвори вино [6, с. 247-248].

Перейдемо до короткого огляду тваринництва німецьких поселенців. Всього у Кучурганському окрузі на початку 80-х рр. XIX ст. нараховувалось 5040 коней та 6615 голів великої рогатої худоби. Співставляючи ці дані з кількістю мешканців, виходило, що на 100 осіб припадало майже 95 коней та 106 голів ВРХ. Молодих бичків німці продавали якомога раніше, оскільки волів вони не використовували. Корів же тримали у достатній кількості, отримане молоко, масло, сир та інші молочні продукти жителі Кучурганського округу реалізовували на ринках Одеси. Овець у досліджуваних населених пунктах зовсім не було через те, що вівці сильно витоптували поля під толокою, тому заборонялось випасати цих домашніх тварин на громадській толоці. Про забезпеченість пасовищами свідчать наступні цифри: всього у Кучурганському окрузі було 8857 десятин пасовища, на 10 десятин пасовища припадало 13 голів сільськогосподарських тварин, зі 100 десятин землі третина використовувалась для випасу худоби [6, с. 210].

Сільськогосподарську продукцію, окрім ринків Одеси, жителі кучурганських колоній збували на ярмарках. У колонії Мангейм ярмарок відбувався двічі на рік, а у поселенні Зельц – 26 жовтня [10, с. 127].

Висновки. Господарство поселень Кучурганської групи мало аграрний характер. Більш розвинутим було рослинництво, яке відрізнялось особливостями сівозміни, використанням удосконалених знарядь для обробки ґрунту, вирощуванням кукурудзи і картоплі. Німецьке населення, на відміну від представників інших етносів, що проживали на даній території, відрізняв також розвиток виноградарства і виноробства, навички яких були запозичені у німецьких переселенців Бессарабії. Тваринництво відзначалось молочною

спеціалізацією скотарства та відсутністю вівчарства. Такі чинники як наявність важливих торгівельних шляхів та наближеність до великого ринку збуту (м. Одеса) сприяли економічному розвитку даної території.

Досліджувана територія відрізняється своїм посушливим кліматом, входить у так звану зону „ризикованого” землеробства. Тому сучасним господарствам слід запозичити досвід німецьких поселенців щодо затримки вологи у ґрунті. Насамперед вологу затримували використовуючи спеціальні сільськогосподарські знаряддя, наприклад, катки. Взагалі спектр засобів по обробітку ґрунту був досить широким, тому в залежності від ситуації використовували найбільш доречне знаряддя. Низькі врожаї сільськогосподарських культур у німецьких господарствах пояснюються не низькою культурою аграрного виробництва, а складними для ведення землеробства кліматичними умовами та відсутністю на той час районованих сортів.

1. Ведомость о колониях иностранных поселенцев, основанных на землях по наделу от казны и состоящих в ведении Министерства Государственных имуществ. – Приложение II // Клаус А. Наши колонии: опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. – Вып. 1. – СПб., 1869. 2. Ведомость о числе поселений, дворов и жителей в Одесском уезде // Сб. Херсонского земства. – 1883. – № 3. – Приложения к отд. 3. 3. Иванова Ю.В., Чижикова Л.Н. Из истории заселения Южной Украины // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. М., 1979. 4. Келер А.Н. Изменения в немецкой топонимии Одесского региона // Немцы Одессы и Одесского региона. – Одесса, 2003. 5. Клаус А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. – СПб., 1869. – Отдел 1. 6. Материалы для оценки земель Херсонской губернии. – Т. I. – Одесский уезд. – Херсон, 1883. 7. Нариси з історії села Красносілка (Гільдендорф) на Одещині. – Одеса, 2007. 8. Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 1. – Т. 16 (с 28 июня 1762 по 1765). – СПб., 1830. 9. Причерноморские немцы. Их вклад в развитие г. Одессы и региона 1803-1917. Библиографический указатель. Одесса, 1999. 10. Торговля и промышленность. Ярмарки // Сборник Херсонского земства. – 1868. – № 3. 11. Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (конец XVIII-1917 г.) // Причерноморские немцы. Их вклад в развитие г. Одессы и региона 1803-1917. Библиографический указатель. Одесса, 1999. 12. Шульц К. Несколько слов о виноградарстве в Одесском уезде // Записки императорского общества сельского хозяйства Южной России. – Одесса. – 1900. – № 7-8.

In the article consider economical opening up the territory of Odessa region by German settlers in the XIX-XX century. In detail consider agriculture (cultivated plant and animal husbandry) as the main line of German colonists business.